

*І. О. Кдирова,
доцент кафедри естрадного співу,
Київський національний університет культури і мистецтв*

ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Стаття висвітлює процес національно-культурного відродження етносів України та визначає основні аспекти етнічної культури та національної самоідентифікації культурного розвитку етносу.

The article examines the process of national-cultural revival of ethnicity communities in Ukraine at present. Defines aspects of ethnic culture and national identity in the development of ethnic culture.

Ключові слова: етнічна культура, національна самоідентифікація, відродження національних меншин, національна єдність.

Key words: ethnic culture, national identity, the revival of national community, national unity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формуючи сучасне українське суспільство, ми шукаємо оптимального поєднання в національному масштабі таких соціально-політичних і культурних складових, як досягнення національної єдності; участь народу в управлінні; включення держави у світовий простір високо розвинутих країн.

Розбудова цивілізованої держави завжди супроводжується процесом національної самоідентифікації, етнічним відродженням, підвищенням інтересу до етнічної історії та культури. Гармонічне існування багатонаціональних держав, як відомо, можливе лише у суспільстві, що має високу культуру. А високий рівень культури досягається у тому числі і за рахунок збереження системи національних традицій та мистецтва. Під національними ми розуміємо традиції не лише українців як титульного етносу, а й традиції представників інших національностей, що населяють Україну.

Процес відродження національних культур є дуже важливим тому, що через взаємне пізнання співіснуючих національних культур формуються толерантні міжетнічні стосунки, що є надійним фундаментом національної єдності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Складність та багатоаспектність проблеми відродження національних меншин зумовлюють чималий інтерес до неї з боку науковців, ос-

кільки етнічний ренесанс — складне та багатокомпонентне явище.

Актуальні проблеми нинішнього етапу розвитку багатонаціонального українського суспільства розглядаються у ґрунтовних працях провідних науковців В. Андрущенко, О. Ануфрієва, В. Антоненка, В. Бебика, М. Головаго, В. Горбатенка, В. Євтуха, В. Кременя, І. Кураса, О. Майбороди, В. Ребкала, О. Сагана, В. Трощинського, М. Шульги.

Українська етнополітична і суміжна проблематика збагатилася захищеними докторськими дисертаціями О. Антонока, В. Вівчарика, В. Ігнатова, І. Онищенко, Т. Рудницької, В. Скуратівського, Л. Шкляра та інших.

Активно ведуться етнікоісторичні та етнодемографічні дослідження, представлені у монографічних виданнях, що побачили світ останнім часом.

Метою статті є висвітлення процесу національно-культурного відродження етнічних меншин України та аналіз діяльності національно-культурних об'єднань в умовах розбудови української державності.

Предметом дослідження є процес національно-культурного відродження етнічних меншин, культурницька, освітня, соціальна діяльність організацій національних меншин, що виникли і функціонували в регіоні України з 1991 по 2011 роки.

Об'єктом дослідження виступають національні меншини України і їх національно-культурні об'єднання.

Результати дослідження процесу національно-культурного відродження етнічних спільнот на сучасному етапі допоможе відповідним органам влади проводити виважену етнополітику, спрямовану на формування толерантного клімату в державі та на запобігання міжнаціональній ворожнечі, що стала бідую для багатьох країн сучасного світу.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно виконати наступні завдання:

— визначити поняття "етнічна культура" та "національна самоідентифікація";

— з'ясувати основні напрями діяльності організацій національних меншин;

— визначити роль мистецтва як консолідуючого чинника етнічної культури;

— відобразити процес відродження етнічних спільнот в умовах становлення української державності на основі діяльності організацій національних меншин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Внаслідок історичних процесів Україна сформувалася як держава з поліетнічним складом населення, що зумовило формування традиційно мирного співіснування та культурної взаємодії між різними етнічними спільнотами.

Кожен етнос становить замкнену цілісну систему, і її функціонування базується на багатьох чинниках. Зокрема, це складові етнічної культури, фактори, що творять етнос як організм соціальний та біологічний, а також фактори, що відповідають за збереження його самосвідомості. Загалом, осмислення суспільного розвитку людини і цивілізації не може базуватися в наш час на концепції, в основу якої покладено лише один принцип. Необхідним є глибоке дослідження культури етносу, її структури та складників, оскільки саме в цій площині лежить відповідь на питання про шляхи та напрями розвитку людства [3].

Культурна самоідентифікація є одним з найважливіших етапів і процесів культурного устрою кожної етнічної групи. Основним етнічним визначником вважається поняття етнічної ідентичності, тобто усвідомлення людиною своєї приналежності до тієї чи іншої етнічної спільноти, що базується на спільності мови, історичної долі, культури, побуту, традицій, звичаїв, способу господарювання тощо. Люди не просто механічні носії тих чи інших потреб та інтересів, а й психологічні індивідуальності, а це вимагає їхнього групового співіснування. Потреба в ідентифікації пов'язана з тим, що у колективі особистість почуває себе у безпеці та відчуває потребу в са-

моїдентифікації себе з певною етнічною групою, усвідомленні самої себе як невід'ємної частки своєї групи.

Таким чином, культурна самоідентифікація етнічних груп — це самовизначення, усвідомлення себе з тими культурними рисами (мовою, мистецтвом, символами, ритуалом, одягом, прикрасами тощо), які притаманні лише певній етнічній групі [2].

Право на національно-етнічну самоідентифікацію є одним з головних визначальних прав людини, пов'язаних з її формуванням як особистості, неповторної індивідуальності. Законодавчі гарантії права на громадянську самоорганізацію дають змогу національним меншинам поєднати індивідуальну активність своїх представників з організаційними можливостями для задоволення власних етнокультурних потреб.

Національне відродження торкається передусім духовної сфери життя суспільства, розпочинаючись з самопізнання, з ототожнення себе з представниками якогось окремого етносу і з усвідомлення необхідності краще знати історію свого народу, його мову, культуру, традиції, його місце серед інших народів світу.

Одним з проявів етнічного відродження національних меншин є створення та діяльність національно-культурних організацій, які об'єднують людей з метою здійснення різноманітних заходів, спрямованих на сприяння етнічному відродженню тієї чи іншої меншини. Існування національно-культурних об'єднань дозволяє громадянам, що не належать до титульного етносу, найбільш повно реалізувати право на вивчення своєї етнічної культури, мови, традицій, що за важких економічних умов держава не завжди може забезпечити. Саме через функціонування національно-культурних товариств громадський рух у нинішній час набуває розвитку, поглиблюються процеси відродження етнічної самобутності.

На 1 січня 2010 року в Україні діє близько 1300 об'єднань національних меншин, 39 із них мають всеукраїнський статус. Реально визначилися як національні меншини 38 етносів, тобто утворили свої громадські організації, що представляють і відстоюють перед органами державної влади і місцевого самоврядування права й інтереси своєї національності.

Ми можемо констатувати, що зросла внутрішня солідарність, згуртованість представників національно-культурних товариств, удосконалюється співпраця цих об'єднань з органами виконавчої влади різних рівнів. А у середовищі таких етнічних спільнот, як росіяни, болгары, греки, німці, поляки, румуни, угорці, молдовани, естонці, вірмени, грузини

практично завершився період інтенсивного утворення національно-культурних товариств. Процеси їхнього етнокультурного відродження відбуваються інтенсивнішими темпами ніж у інших етносів, що дає змогу зберігати і розвивати їхню самобутність та посилювати вплив на прийняття управлінських рішень. Ці організації репродукують свою етнічну самобутність, тобто володіють внутрішніми резервами для формування досить стійкої етнічної самосвідомості та збереження етнокультурних цінностей [4].

У системі етнічної культури консолідуючим чинником виступає мистецтво. Мистецтво як феномен людської свідомості єдине у своїй всезагальності. Етнічне, національне і загальнолюдське становлять його сутнісну основу, відбивають історію та характер зв'язку спільності людей і типи їх художньої самосвідомості [6].

Еволюція і трансформація етнічної культури яскраво розкривається у явищах мистецтва, і, навпаки, мистецтво багато в чому є цементуючою базою культури, етносу в цілому. Особливо це стосується етапу становлення нації і національного мистецтва, у якому процеси формування етнокультурного єдності обумовлені притаманними для нього соціально-економічними і соціально-політичними умовами розвитку.

Мистецтву притаманна невідмінна якість — нести в собі конкретне вираження художнього генія, художніх прагнень народу. Воно також обов'язково має відповідний культурно-історичний ґрунт, на якому завдяки зусиллям творців проростають зерна нових надбань і досягнень. Цінність і показовість етнічного для мистецтва полягає в тому, що воно становить органічну цілісність засвоєних монологів, які прийшли шліфуванням часом, усе більше набираючи виразності у своїй самородності. Досвід усної народної творчості в широкому спектрі видів і жанрів, що нерідко паралельно йдуть з видами і жанрами професійного мистецтва, найкращим чином підтверджує цю думку. Водночас враховуючи те, що кожен народ так чи інакше був включений у загальносвітову систему фольклору- і міфотворення, то саме цей феномен духовно-естетичного синкретизму послужить одним з найпереконливіших підтверджень того, як етнічне, перебуваючи в постійному русі і навіть змінюючи, зберігає себе в контексті загальнолюдських спільнот. Етнічне і фольклор настільки ж наближені, наскільки й потенційно різні в константах неповторного — того, що є колективною творчістю групи людей в мові, одязі, звичаях, обрядовості тощо, не кажучи вже про пряме чи опосередковане перенесення народного художнього світосприймання в ужит-

кове мистецтво архітектуру, в ритуал святковості.

Як правило, звертається увага на спільність естетичних побутово-практичних функцій, особливо у сфері художніх промислів. Етнічний момент у художній промислах (гончарство, ткацтво, художня обробка металу і дерева тощо) допомагає виокремити саме те що вони пов'язані з стійкістю і своєрідністю, завдяки яким новим поколінням передаються у спадок та розуміння знаковості (орнамент на посуді, рушниках, одязі та ін.).

У творах декоративно-прикладного мистецтва, в архітектурних способах розкриті характери, почуття, погляди людей і через них — суть громадського життя тієї або іншої історичної епохи та етнічної групи. Твори мистецтва розповідають нам не тільки про спосіб життя, думках, почуттях окремої людини, але і про світогляд, світовідчужанні суспільства, його ідеалах.

У нинішній час увага до етносу, етнічних ознак в народонаселенні планети надзвичайно велика, оскільки нових форм набуває рівень міжетнічних відносин. Конфліктні ситуації і спалахи суперечностей, що час від часу виникають на міжетнічній основі, змушують людство спільними зусиллями шукати шляхи взаємоприйнятних рішень як локальних, так і глобальних проблем, аби зберегти наявне і створити умови для подальшого примноження цінностей загальнолюдської культури.

Отже, в епіцентрі уваги до етносу, що є фундаментальною клітиною в аналізі таких спільностей, як племя, народність, нація, виявився не лише зміст цього поняття, а й діалектичність переходу до більш загальних категорій — міжетнічних, міжнаціональних зв'язків у загальнолюдській єдності.

Кожен етнос і кожна нація в загальносвітовому людському потоці творення життя у притаманних їм формах і особливостях мають своє призначення. Тому й не послаблюється загальний інтерес до етносу, зумовленого мовними, природженими особливостями, набутим нормативним досвідом і психологією звичаїв, традицій, а також породженим у їхньому лоні естетичним та художнім світовідношенням [6].

На сучасному етапі в Україні діє 95 центрів національних культур, будинків народної творчості, центрів фольклору та етнографії, близько 2 тис. національних аматорських колективів. За підтримки держави здійснюється комплекс організаційно-практичних та культурно-просвітницьких заходів, що сприяє гармонізації міжетнічних відносин [4].

Стали традиційними і мають всеукраїнський резонанс науково-практичні конференції, фестивалі культур національних спільнот, виставки тра-

диційних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва. Зокрема, протягом останніх двох років за фінансової підтримки держави проведено Всеукраїнський фестиваль мистецтв національних меншин "Ми — українські" (м. Запоріжжя), Міжнародний день рідної мови (м. Київ), Міжнародний тюрко-татарський конкурс-фестиваль "Київ-сандучачі", Всеукраїнський фестиваль "Російська культура в Україні (Київ)", І фольклорний фестиваль національних культур "Поліське коло" (Чернігів), Дні румунської культури (Чернівці), Міжнародний фестиваль ромів "Амала" (Київ), Всеукраїнський фестиваль єврейської культури "Шолом, Україно!" (Київ), міжнародний фестиваль культур національних меншин "Мелодії солоних озер" (Ужгород), Всеукраїнський фестиваль корейської культури "Кореяда". Велику популярність набув Форум національних культур "Всі ми діти твої, Україно" (Київ), та Київський етнічний фестиваль "Фольклорама", в концертній програмі якого брали участь народні та зразкові колективи і солісти в жанрах хореографічного та вокального мистецтв представників 24 національних товариств Київщини.

Одним з першочергових завдань успішного втілення в життя ідеї національної єдності є формування у молоді міжетнічної толерантності, довіри і поваги до інших етнічних культур. За ініціативи Асоціації єврейських організацій та общин України вже декілька років проводиться Всеукраїнський міжнаціональний дитячий табір "Джерела толерантності". Щороку під час літніх канікул для вивчення рідних мов, знайомства з розмаїттям культур і традицій у таборі збираються представники близько 25 національностей.

Ефективним заходом, що сприяє вивченню та знанню державної мови представниками національних меншин є щорічний загальноміський конкурс "Квітні мово, мов зірниця слова", який проводиться у Києві.

Одним із пріоритетних напрямів реалізації державної етнополітичної політики є розширення і оптимізація інформаційної сфери та функціонування ЗМІ мовами національних меншин, які виходять на всеукраїнському і регіональному рівнях. Українською мовою в нашій державі зареєстровано 4348 друкованих ЗМІ, російською — 2742, угорською — 10, болгарською — 2, польською — 5, румунською — 6, кримськотатарською — 4, німецькою — 3. Українською та іншими мовами — 3530 назв газет і журналів, російською та іншими мовами — 3594, болгарською — 4, польською — 3, румунською — 4, ідиш — 1, іврит — 1, кримськотатарською — 12, німецькою — 11, білоруською — 1, узбецькою — 1, ромською та караїмською по одній.

Учасники динамічного міжнаціо-

нального процесу — представники титульного етносу і національних меншин — співпрацюють, виходячи із загальнонаціональних інтересів Української держави. Крім того, на всеукраїнському рівні для національних меншин виходять газети: "Форум націй" і "Наша Батьківщина". На регіональному рівні: для греків — "Елліни України" (Маріуполь), ромів — "Романі Яг" (Ужгород), угорців — "Карпати Ігаз Со" (Ужгород), поляків — "Котвіца" (Миколаїв) і "Газета Львувська" (Львів), словаків — "Підкарпатський словак", румунів — "Дачія" (Ужгород), азербайджанців — "Голос Азербайджану" (Київ), євреїв — "Хадашот" (Київ), німців — "Німецький листок" (Київ), татар — журнал "Дуслик" (Київ), для росіян — "Новая литературная газета", "Русский вестник" (Львів), білорусів — "Весткі з Белорусі" (Львів).

Міжнаціональні відносини, функціонування національно-культурних товариств — сфера надзвичайно делікатна. Відтак, висвітлення цієї проблематики у ЗМІ потребує виваженості, дотримання загальноновизначених норм людської етики, гуманізму, демократичності, поваги до національних мов, культур, традицій, до почуття гідності етнічних спільнот та громадян, які до них належать, достовірності й неупередженості у викладенні фактів.

Європейський вибір, що зробила Україна — це водночас і рух до стандартів реальної демократії, базованої на засадах верховенства права й свобод людини та громадянина, у тому числі представників національних меншин. А тому ефективна реалізація положень Програми діяльності уряду потребує удосконалення національного законодавства у сфері міжнаціональних відносин та адаптації його положень до міжнародно-правових стандартів ЄС. Зокрема, зараз йдеться про таку модель етнополітичного розвитку України, котра мала б базуватися на визнанні права українського народу на політичне самовизначення як титульної нації, із за-безпеченням найширших прав і свобод представників кожної етнічної групи як повноправних громадян України. Важливе місце має посісти дослідження етнополітичних процесів в Україні, формування толерантного ставлення громадян один до одного незалежно від етнічної, расової чи релігійної належності, сприяння становленню міжнаціональної злагоди в українському суспільстві.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз сучасного стану та основних тенденцій розвитку етнополітичних процесів, зростання їхнього внеску у соціально-політичне, економічне та духовне життя нашого суспільства свідчить про те, що відновлення незалежності Української держави зміни-

ло суспільний статус української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають на території країни, і надає могутній поштовх до їхнього національно-культурного відродження.

Сформована за роки незалежності політико-правова база створила надійне підґрунтя для гармонійного поєднання інтересів усіх етнополітичних компонентів українського суспільства, рівних умов для їхньої активної участі в державотворчих процесах, забезпечення балансу і потреб розвитку як етнічної більшості, так й етнічних меншин. Позитивним правовим чинником розвитку етнополітичної сфери є створення умов та надання можливості представникам різних національностей відроджувати, зберігати свою етнічну самобутність, мову й культуру, традиції, звичаї, обряди. Відродження етнополітичного буття є важливим державотворчим чинником, що дає підстави для консолідації навколо ідеї зміцнення Української демократичної держави усіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження. Адже саме дієва взаємодія української нації та національних меншин сприятиме становленню в Україні громадянського суспільства.

Література:

1. Ануфрієв О.М. Взаємодія етнічних культур як підґрунтя розвитку національної свідомості / О.М. Ануфрієв // Наукові записки / Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Вип. 10: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. — К., 2002. — С. 25—29.
2. Іваніцький А.І. Українська музична фольклористика: Методологія і методика / [Ред. Мороз В.]. К.: Заповіт, 1997. — 391 с. — (Трансформація гуманітарної освіти в Україні. Програма / Міжнарод. фонд "Відродження").
3. Нікішенко Ю.І. Поняття "етнічна культура" і "традиційна культура" в етнокulturології / Ю.І. Нікішенко // Наукові записки / Національний ун-т "Києво-Могилянська Академія". Теорія та історія культури. — К., 2004. — Т. 24. — С. 4—12.
4. Саган О. Аспекти формування і реалізації державної етнополітичної політики та гармонізація міжнаціональних відносин в умовах європейського вибору України: [про сучасний стан та основні тенденції розвитку етнополітичних процесів] / О. Саган / Україна — НАТО = Ukraine — NATO. — 2008. — № 2. — С. 41—51.
5. Станкевич М. Народне мистецтво й етносвідомість // Наукові записки / Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство. — Тернопіль, 2001. — № 2 (7). — С. 85—89.
6. Україна поліетнічна: [інформ.-бібліогр. покажч.] / [Упоряд.: І. Винниченко, Л. Лойко]; Ін-т дослідж. діаспори. — К., 2003. — 107 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011 р.